

УДК 373.5:371.217+ 37.035.6:811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.15>

Р. О. Собчук

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1768-0387>

аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Постановка проблеми. Аксиологічний контекст сучасної філософії освіти України дозволяє здійснити реальне дослідження ключових тенденцій розвитку суспільства на сучасному етапі та в цьому аспекті переосмислити пріоритетні для нинішньої системи освіти педагогічні завдання, окреслити основні для неї ціннісні переваги. Зазначені пріоритети, з однієї сторони, повинні узгоджуватися з переважаючими на сучасній стадії розвитку суспільства соціальними цінностями гуманістичного спрямування, а з іншої – бути адекватними своєрідності навчально-виховної діяльності, гарантувати її спрямування на введення згаданих цінностей.

Сучасна філософія освіти України, реагуючи на серйозні виклики та запити сьогоdnішніх реалій, насамперед активно займається розробкою аксиологічної проблематики. Головні ідеї та вимоги до налагодження й реалізації освітнього процесу на аксиологічних принципах відображено в Національній доктрині розвитку освіти [1], Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» [2], а також іншій державній документації, де акцентується на потребі гарантування результативної діяльності освітніх закладів у нових соціокультурних обставинах, підтримки розвитку особистості учня й студента на принципах загальнолюдських, загальноєвропейських та національних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику філософії освіти досліджували такі науковці як Л. Абизова, В. Анрущенко, О. Балакірева, С. Білозерська, В. Геець, А. Євтодюк, Г. Ємельяненко, В. Лісцин, Ю. Пелех, І. Передборська, В. Сіденко, Н. Ткачова та інші. Проте не зважаючи на достатньо велику кількість напрацювань науковців даної проблематики, потребує детальнішого дослідження аксиологічний контекст вітчизняної філософії освіти в сучасних умовах.

Мета статті – розкриття аксиологічного контексту сучасної філософії освіти України.

Виклад основного матеріалу. Цінності є результатом розгляду якостей та особливостей предметів, феноменів і механізмів, які забезпечують потреби та бажання людей, допомагають

самореалізації їх у всіх секторах життєдіяльності. Найбільш ефективний інструмент опанування молодими людьми зазначених цінностей – освітньо-виховний процес. На рівні окремої особи аксиологічний підхід націлює педагогічний процес на пошуки та реалізацію під час практики оптимальних напрямів передавання людині актуальних суспільних цінностей. Втілення згаданого підходу в системі освіти дає можливість прищепити молоді знання, ціннісні вміння головних компетенцій, життєдіяльності на тлі інтенсивних соціальних змін, допомогти формуванню у них індивідуальних систем цінностей, котрі найбільше будуть адекватними їх персональним запитам, життєвим цілям, інтересам, заохочуючи отримання ними досвіду соціально корисної діяльності та поведінки, та, крім того, формуючи оптимальне підґрунтя для саморозвитку та самоактуалізації кожного індивіда.

Аксиологічні тобто ціннісні виміри освіти потрапляють у центр філософсько-педагогічної рефлексії у зв'язку з необхідністю визначення стратегічних цілей освітньо-виховної практики, з поглядів суспільного і особистісного розвитку в їхньому взаємозв'язку. Адже у найбільш загальному сенсі цінності можна визначити як загальноновизнані переконання, до яких людина повинна прагнути. Проблеми сполучені з цінностями належать до найважливіших не тільки у педагогіці, а у всіх науках які досліджують людину і суспільство. Тому що цінності найважливіша інтегративна основа як для окремого індивіда так і для будь-якої соціальної групи, для культури, нації, суспільства і людства загалом [3].

Сучасна освіта постає соціальним інститутом, система цінностей якого значною мірою впливає на формування особистих цінностей людини та суспільних цінностей, загалом. Тому вибір провідних для освітньої діяльності цінностей має суттєве значення для подальшого розвитку соціуму. Водночас, навколишній світ постійно змінюється, стає більш складним, а панорама цінностей у суспільстві – більш широкою й суперечливою. Проте саме цінності є основною «сировиною», яка створює та формує соціум [4]. Особливого значення аксиологічний підхід набуває

в забезпеченні подальшої гуманізації системи освіти, адже він на основі визнання безумовної цінності кожного суб'єкта орієнтує педагогічну взаємодію на всебічний розвиток особистості, створення сприятливих умов для розвитку її сутнісних сил, індивідуальних інтересів і потреб. Цей підхід забезпечує загальну спрямованість освітнього процесу на засвоєння молоддю провідних суспільних цінностей, переведення їх на рівень персональних ціннісних пріоритетів. У свою чергу, це допомагає особистості адекватно поводитися в суспільстві, що динамічно змінюється, накопичувати досвід поведінки в умовах альтернативного вибору [5].

Представники різних наукових шкіл формулюють різне розуміння предмета філософії освіти. Як правило під предметом філософії освіти розуміють: філософські засади освітньої діяльності, перспективи та можливості освіти, динаміку освіти та освітніх систем, аксіологію освіти, місце освіти в системі соціальних інститутів суспільства. Отже, у широкому розумінні предмет філософії освіти – це не лише філософське осягнення самого процесу отримання знань, вмінь та навичок, а й масштабне вивчення культурних досягнень та цінностей, покликаних задовольнити потреби системи освіти, яка, відповідаючи на глобалізаційні виклики сучасності, знаходиться у стані пошуку нових форм. Узагальнюючи окреслення проблемного поля у процесі дисциплінарної ідентифікації філософії освіти, з академічною метою доцільно також виділити основні аспекти: соціально-онтологічний, аксіологічний, гносеологічний, праксеологічний. Формування нової філософської парадигми освіти в Україні здійснюється в межах процесу ідентифікації філософії освіти як самостійної сфери знань, що є позитивним моментом. Роль нової вітчизняної філософської парадигми освіти полягає не в тому, щоб здійснювати директивну уніфікацію всіх сторін педагогічного процесу, а в тому, щоб з'ясувати загальні екзистенціально-аксіологічні орієнтири розвитку системи освіти. Процес освіти не є спонтанним, він має свою логіку, стандарти, форму, установки і принципи, готує покоління, яким буде передана естафета розвитку людської цивілізації. Освіта обумовлює формування смислової сфери, яка сприяє вибору життєвої позиції та соціальному вибору особистості, освіта має навчити розумно жити, діяти, творити, раціонально і дбайливо використовувати природні ресурси, назавжди позбутися війн, ворожнечі, насильства тощо. Освіта, разом з іншими соціально важливими інститутами суспільства, має сприяти формуванню інтелектуального контексту, своєрідного «духу епохи», готового сприймати зміни, пристосовуватися до них і гідно відповідати на виклики сьогодення [6].

Освітня парадигма детермінує траєкторію функціонування системи, метою якої є вирішення актуальних завдань відповідно до кожного етапу розвитку суспільства. З позицій технологічного аспекту парадигмальний підхід виступає як концептуальна модель у побудові гіпотез і вирішенні проблемних питань у різних галузях діяльності, у тому числі й у професійній освіті. Аксіологічний вектор у дослідженнях сучасної освітньої парадигми означає вивчення педагогічних явищ і предметів з позиції їх цінності для навчання, виховання й розвитку особистості. У педагогіці категорія цінності має особливе значення, що визначає і зміст процесу, і характеристику результату освітньої діяльності. Філософія розглядає аксіологію як науку про цінності, у яких представлено систему значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, що регулюють взаємодію в певній сфері й формують компонент відносин у структурі особистості [7].

Аксіологічні засади у філософсько-педагогічній рефлексії і педагогічній практиці набуває актуальності у зв'язку з:

- світовою тенденцією зміни основної парадигми освіти, її переорієнтації з інструментально-технократичної на гуманітарно-особистісну. Адже внаслідок становлення нового інформаційного суспільства, яке супроводжується системними соціокультурними трансформаціями і перетвореннями, кризо класичної моделі і системи освіти, розпочалася розробка нових фундаментальних педагогічних ідей, переосмислення ціннісно-світоглядних засад освітньої практики і ціннісно-світоглядного наповнення педагогічного процесу. Саме вирішення цих фундаментальних питань є необхідною передумовою ефективного реформування освіти відповідно до запитів суспільного розвитку, зокрема в Україні;

- світові тенденції глобалізації із притаманними їм інтенсивними міграційними процесами, які спричиняють виникнення суспільств мультикультурного типу. У вітчизняній освіті це коло питань набуває додаткової актуальності і сенсів, що пов'язано з тенденцією входження вітчизняної освіти в інтегровану світову культуру. Останнє передбачає засвоєння в системі освіти України міжнародних освітніх досягнень та переорієнтацію на визнані міжнародною спільнотою цінності, а саме: демократію, свободу, відповідальність, толерантність, постматеріальні цінності;

- виникнення екранної культури із вираженою тенденцією перетворення її із самостійного сегменту, який інтегрований до цілісної системи культурної реальності, яка через комп'ютерні ігри, різні форми Інтернет-комунікацій, серіали, рекламні ролики, ток-шоу, реаліті-шоу все більш владно транслює в індивідуальну і масову свідомість власні цінності, смисли, моделі поведінки, зразки стилів життя і життєвих стратегій [8].

Аксіологічний контекст сучасної системи освіти України розкривається двома основними дефініціями:

1. Освітні цінності доцільно розглядати як сукупність гуманістичних пріоритетів суспільства, які виступають головними орієнтирами для розвитку освітньої системи в цілому, як систему провідних соціальних цінностей, котрі засобами освітньо-виховного процесу мають стати персональними цінностями кожного учня та студента. На нашу думку, підвалинами організації освітнього процесу в сучасній системі освіти України має стати система освітніх цінностей, яка містить п'ять провідних груп-компонентів: фундаментальні, базові, наближені до загальнолюдських; національні цінності; громадянські цінності; сімейні цінності; особистісні цінності.

2. Педагогічні цінності – це система освітніх засобів, соціальних норм, педагогічного інструментарію, що забезпечує ефективну трансляцію визначених освітніх цінностей на індивідуальний рівень окремої особистості, тобто формування в неї особистих ціннісних пріоритетів [9].

Ціннісний розвиток учнів здійснюється завдяки загальноосвітньому підходу, який включає формування цінностей декількома способами: викладання конкретних ціннісно-орієнтованих навчальних дисциплін; інтеграція суміжних навчальних дисциплін; міжпредметні заходи, що встановлюють зв'язок із громадою; демократична культура закладу освіти, що включає орієнтацію на переважне використання в навчанні діалогічних форм взаємодії суб'єктів освітнього процесу; інклюзивна освіта, що об'єднує різні групи учнів та вчителів [10].

Проблемі аксіології освіти присвячено велику кількість досліджень у різних сферах науки, написано велику кількість монографій, підручників, навчальних посібників, посібників і науково-популярних видань. Достатньо відзначити, що лише інтернет-ресурси пошукової системи Google пропонують понад чимало посилань на термін «аксіологія освіти», що свідчить про те, що нині активно обґрунтовуються аксіологічні принципи в освіті, аксіологічний підхід у педагогіці та педагогічних дослідженнях, розробляються практико орієнтовані аксіологічні технології, що покликані вбудувати їх у систему педагогічної науки і забезпечувати їх впровадження в освітню практику загальноосвітньої школи та вищої освіти. Слід наголошувати, що ціннісний вимір має стосуватися всіх сфер людського буття. Особливу увагу науковці приділили досвіду модернізації українського суспільства, приклади проектів модернізації різних країн світу та можливості їх впровадження в Україні. Авторами запропоновано цінності-медіатори для активації створення цінностей, що властиві

успішним модернізаційним проектам, водночас проаналізовано різноманітні сторони модернізації, зокрема, такі: потенціал економічних орієнтацій населення; ціннісні орієнтири виробничого сектора; соціальний капітал як один з ресурсів модернізації; механізми формування громадянської активності в Україні; бар'єри на шляху модернізації вищої освіти [11].

Аксіологічні домінанти – це базисні ідеї, що розкривають сутність явища. Це такі тенденції розвитку освіти, які вимагають якнайшвидшого осмислення та реалізації. Аксіологічні домінанти – це нагальні питання, що поєднують у собі як об'єктивну необхідність вирішення питання, так і суб'єктивну значущість в контексті сучасних реалій. Це неминучі проблеми, відсутність уваги до яких породжує нові проблеми, ризики, перешкоди. Це найскладніші аспекти діяльності учасників освітнього процесу, що впливають на загальну якість педагогічної освіти. Це питання, які не сходять із порядку денного сьогодні. Вченими охарактеризовано ціннісні домінанти побудови нової стратегії освіти. Серед них науковці називають наступні:

- основною метою навчання є формування у процесі реальної діяльності когнітивних, емоційних та стратегічних компетенцій;
- студенти – повноправні члени навчальної спільноти;
- кожен студент рухається по власній освітній траєкторії, конструюючи унікальне знання;
- студенти приймають значну частину рішень щодо того, що вивчати, як вивчати та які ресурси для цього використати;
- навчання відбувається в умовах практико орієнтованої діяльності через взаємодію «студент-викладач» та «студент-студент» [12].

Таким чином, можна впевнено говорити про те, що сучасна система освіти інтенсивно вводить аксіологічний підхід у навчання. Саме він гарантує утворення й становлення в молодих людей новітньої системи життєвих цінностей. Ми вважаємо, це має зв'язок з тими перетвореннями світосприйняття, що започатковані з часу, коли проголошено незалежність України, і вступом нашої країни до Євросоюзу та найбільш основний чинник, що є наразі, – це війна у нашій державі.

Висновки. Таким чином, здійснене нами дослідження демонструє, що аксіологічний контекст сучасної філософії освіти України орієнтований на напрацювання і теоретичне підтвердження цілісної системи організації педагогічного процесу в національній системі освіти України з метою:

- 1) підтримки і покращення ціннісної свідомості учнів та студентів (ціннісних знань, ідеалів, цілей, мотивів, заохочень тощо);

2) становлення емоційно-чуттєвої сфери учнів та студентів (допомога розвитку в них любові та поваги до людей, милосердя, доброти, справедливості, толерантності, відчуття власної гідності та ін.);

3) гуманізації їх відносин з оточенням і світом у цілому;

4) опанування ними вмінь-цінностей головних компетенцій життєдіяльності у динамічному соціумі – соціально-методологічними, полікультурними, комунікативними, інформаційними, самоосвітніми вміннями-цінностями в галузі здоров'я й здорового способу життя.

Зрозуміло, що суспільство повинне гарантувати значне коло вибору, свободи, волі людини за допомогою культурно-освітніх, наукових й інших закладів, а без безперервної системної філософсько-аксіологічної рефлексії результативно виконувати зазначений процес не можна. Тому це потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Література

1. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
2. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.
3. Анрущенко В., Передборська І. Філософія освіти: навч. посібн. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
4. Parra-Luna F. Axiological Systems Theory. Encyclopedia of Life Support Systems. URL: <https://www.eolss.net/Sample-Chapters/C02/E6-46-01-07.pdf>.
5. Ткачова Н.О. Аксіологічний підхід. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія. Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. С. 126–146.
6. Ємельяненко Г., Абизова Л. Евристичний потенціал філософії освіти в сучасних педагогічних дослідженнях. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1af7a14d-c80c-4b9a-8d11-931fd9e4430e/content#page=34>.
7. Пелех Ю.В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сислової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т вищ. освіти НАПН України. Київ, 2010. 36 с.
8. Лісичин В. Аксіологічні засади та нормативно-правове забезпечення освітнього процесу в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 47. С. 105–110.
9. Євтодюк А.В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*. 2014. № 2. С. 12–15.
10. Veugelers W., Groot I., Stolk V. Teaching Common Values in Europe. URL: <https://research4committees.blog/2017/03/15/teaching-common-values-in-europe-2/>.
11. Балакірева О. М., Геєць В. М., Сіденко В. Р. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України: колективна монографія. К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2014. 340 с.
12. Білозерська С.І. Аксіологічні основи формування професійного іміджу майбутнього педагога. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. № 2. С. 133–138.

Анотація

Собчук Р. О. Сучасна філософія освіти України: аксіологічний контекст. – Стаття.

В статті досліджено аксіологічний контекст сучасної філософії освіти України. Досліджено, що аксіологія є вченням про форми й способи ціннісного проектування особою своїх життєвих прагнень на перспективу, обрання орієнтирів для існуючого життя та оцінювання минулого. Встановлено, що останніми роками цінності трансформувалися в значущий об'єкт наукових досліджень серед психологів, філософів, педагогів, соціологів, істориків, а також культурологів. Аргументовано, що аксіологічний підхід ґрунтується на розумінні людини – як індивідуальної, неповторної особистості, котра активно співдіє із навколишнім світом. Зауважено, що аксіологічний підхід у перспективі гарантуватиме гуманізацію освіти, скільки він орієнтований на всебічне зростання особистості, а також її персональних потреб та інтересів. Зроблено висновок, що аксіологічний підхід передбачає філософсько-педагогічну стратегію, котра гарантуватиме оновлення сучасної вищої освіти зі спрямуванням на європейські ціннісні орієнтири, вимоги сучасного розвиненого суспільства; досягнення молоддю головних суспільних цінностей, що гарантуватиме відповідну поведінку в інтенсивно інтегруючому суспільстві; гарантуватиме утворення норм і етичних правил поведінки у соціальній сфері. Зосереджено увагу на тому, що для гарантування новітнього розвитку людських цінностей в обставинах освітнього процесу в Україні, котрі ґрунтуються на аксіологічних принципах, вкрай значущим вважається покращення нормативно-правової бази. Вже здійснено деякі заходи для того, щоб досягти зазначеної мети, зокрема з проголошенням незалежності України сформовано Конституцію України, де визначене спрямування на розвиток цінностей людини. Приєднання нашої держави до Болонського процесу, пріоритет котрого – формування єдиного європейського середовища вищої освіти, й пряме ухвалення Україною Закону «Про вищу освіту», що визначає головні правові, організаційні, фінансові принципи функціонування системи вищої освіти, забезпечує підґрунтя для зростання співробітництва державних органів та бізнесу із закладами вищої освіти відповідно до засад автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти із наукою і виробництвом для того, щоб підготувати конкурентоспроможні людські ресурси для високотехнологічного й сучасного зростання держави, для самореалізації людини, гарантування запитів суспільства, ринку праці й держави в кваліфікованих спеціалістах.

Ключові слова: аксіологія, освіта, аксіологічний контекст, освітній процес, філософія освіти, цінності.

Summary

Sobchuk R. O. Modern philosophy of education in Ukraine: axiological context. – Article.

The article examines the axiological context of modern philosophy of education in Ukraine. It is considered that axiology is the doctrine of the forms and methods of value-based projection of a person's life aspirations into the future, the choice of guidelines for the current life and the assessment of the past. It is determined that in recent years value orientations have become an important object of scientific research among psychologists, philosophers, teachers, sociologists, historians and cultural scientists. It is substantiated that the axiological approach is based on the understanding of a person as an individual, unique personality who intensively interacts with the environment. It is noted that the axiological approach will ensure the humanization of education in the future, because it is aimed at the comprehensive development of the personality and its individual needs and interests. It is summarized that the axiological approach aims at a philosophical and pedagogical strategy that will ensure the modernization of modern higher education with an orientation towards European values, the requirements of a modern developed society; the assimilation of leading social values by the younger generation, which will ensure

adequate behavior in a dynamically integrating society; will ensure the formation of principles and ethical rules of behavior in the social environment. Attention is focused on the fact that in order to ensure the full-fledged modern development of human values in the conditions of the educational process in Ukraine, which will be based on axiological principles, it is very important to improve the regulatory and legal framework. Certain steps have already been taken to achieve this goal, namely, with the proclamation of Ukraine's independence, the Constitution of Ukraine was created, which established an orientation towards the development of individual values. The accession of our state to the Bologna process, the main task of which is the creation of a single European space of higher education. And the immediate adoption by Ukraine of the Law "On Higher Education", which establishes the basic legal, organizational, and financial principles of the functioning of the higher education system, creates conditions for strengthening cooperation between state bodies and business with higher education institutions on the principles of autonomy of higher education institutions, combining education with science and production in order to prepare competitive human capital for the high-tech and innovative development of the country, self-realization of the individual, and meeting the needs of society, the labor market, and the state in qualified specialists.

Key words: axiology, education, axiological context, educational process, philosophy of education, values.